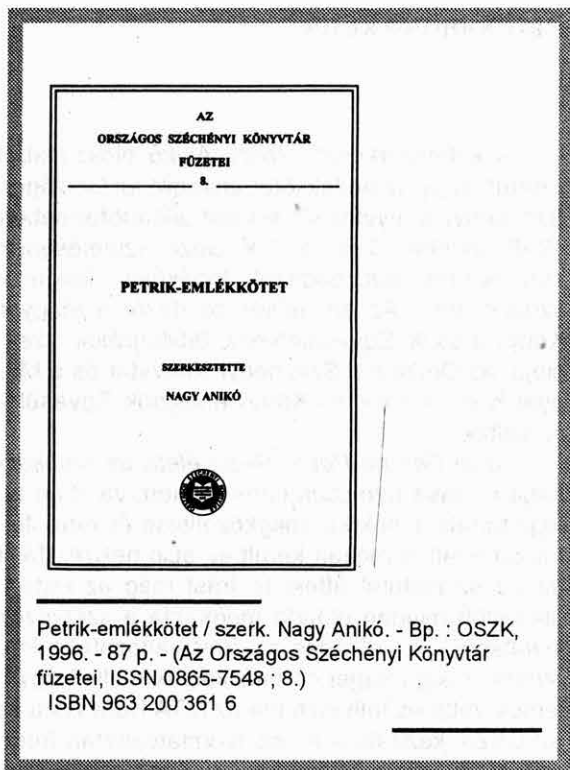

A kötet szerkesztő *Nagy Anikó* előszavából kiderül, hogy az emlékkötet anyagát az Országos Széchényi Könyvtár VI. emeleti előadótermében 1995. október 3-án, Petrik Géza születésének 150. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai szolgáltatták. Az emlékülés rendezői a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Bibliográfiai Szekciója, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése voltak.

Kéglj Ferenc Petrik Géza élete és munkássága c. írása nemcsak címe, hanem valóban átfogó tartalma, sokrétű megközelítése és forrásfeltárása miatt is méltán került az első helyre. (Mint az egész életutat áttekintő írást még az emlékülés előtt minden előadó megkapta a szervezők jóvoltából.) Az előadás és írott változata a legutóbbi időkig megjelent publikációk mellett figyelembe vette és felhasználta az MTA Könyvtára és az OSZK kézirattári és kisnyomtatványtári forrásait is. De forrásértékűek az Oesterreichische Buchhändler-Correspondenzből és a Corvinából vett adatközlések is. A tanulmányt a Petrik által kiadott *Irodalmi Közlemények* c. könyvészeti szaklap és folytatása, a P.G. antiquár-könyvárus *Havi Értesítője* üzletének felszámolását bejelentő és az 1860–75-iki Magyar könyvészetet beharangozó röplapja, s végül gyászjelentése dokumentálja.

Varga Sándor A könyvkereskedelem – a nemzeti bibliográfiáért c. tanulmánya bevezetőül a könyvkereskedők egyesületének úttörő szerepéről szól a 19. század kurrens és retrospektív könyvészeinek megteremtésében, különösen kiemelve *Aigner Lajos* érdemeit. (Tegyük hozzá, hogy *Abafi Lajos* írói néven jelentős irodalomtörténeti, folklorisztikai, műfordítói, sőt lepkészeti munkásságot is kifejtett.) Ezután részletesebben ír a „Petrik 1886–1900” és külön a ”Petrik 1901–1910” kiadástörténetéről. A két fejezet közé iktat egy kis fejezetet *Vita a nemzeti bibliográfia kiadása körül* címmel. A Corvina és a Könyvtári Szemle hasábjain lefolyt vita pontos lelőhelyét sem a szövegben, sem lábjegyzetben nem közli, pedig még idéz is belőle. Általában is az apparátus hiánya jellemzi írását. A kötet szerkesztő tájékoztató-

Petrik-emlékkötet / szerk. Nagy Anikó. - Bp. : OSZK, 1996. - 87 p. - (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei, ISSN 0865-7548 ; 8.)
ISBN 963 200 361 6

sa szerint az előadó gyengélkedése miatt nem tudta vállalni a jegyzetapparátus elkészítését. E tárgykörben írt korábbi, alapvető Petrik kiadástörténeti dolgozatairól (1712-1860, 1860-1875) is csak Kéglí Ferenc írásából értesülünk a kötetben. – Végül a Petrik-bibliográfiák kelendőségéről, vagyis utóéletéről ír röviden. A tanulmányt Petrik 1901-1906. évi tervezett „Kalauz”-a előzetes hirdetésének fakszimiléje illusztrálja.

Pavercsik Ilona A Petrik-bibliográfia kiegészítései c. tanulmánya az 1950-es évektől napjainkig vázolja fel Petrik 1712-1860-as ciklusa 1712-1800 (5. köt.: 1701-1800) közötti pótlásainak (5-8. köt.) kiadástörténetét. Írásával emlékművet állít a régi Könyvelosztó nehéz körülmények között dolgozó munkatársai (*Borsa Gedeon* vezetésével), a Régi magyarországi nyomtatványok 18. századi munkacsoportja és a Retrospektív bibliográfiai osztály e munkában közreműködő, anyaggyűjtő és kötetszerkesztő bibliográfusainak. Forrásai a kortársak visszaemlékezéseiben, tanulmányain kívül a Petrik-pótlások előszavai és saját tapasztalatai voltak. Előadása végén a további teendőkre hívja fel a figyelmet. A csak-

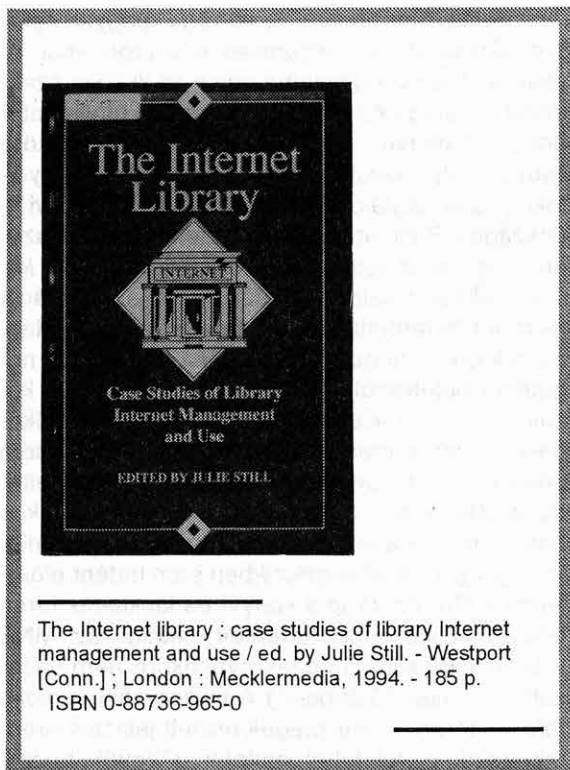
nem fél évszázados kollektív erőfeszítés és „... legjobb szándékunk ellenére is hiányosságok vannak mind a magyarországi, mind külföldi adatgyűjtésünkben” – állapítja meg. Ezért fontos a hazai könyvtárak további rendszeres bejelentő munkája az RMNY szerkesztőségben vezetett központi katalógus számára, de nem állhat le a külföldi könyvtárakban végzett anyaggyűjtés sem. A 8. kötet kiadása óta már közel 600 újabb kiegészítés került elő a 18. századi bibliográfiához. Végül az ismertetett és megemlített bibliográfiák és tanulmányok leírása zárja a hézagpótló összefoglalást.

Gazda István Petrik könyvészetének helye a magyar művelődéstörténetben c. írása széles bibliográfiai, tudomány- és művelődéstörténeti háttérrel vázol fel Petrik 1712-1860-as ciklusa mögé. A bibliográfiák közül a legfontosabb „előzménynek” *Toldy Ferenc*nek a Tudománytárban megjelent, 1831-1843 közötti éves könyvészetét tartja. (Ez a kurrens könyvészet és a még megemlített további 6-7 hasonló munka azonban nem műfaji előzménye, hanem forrása Petrik 1712-1860-as könyvészetének.) Véleménye szerint a retrospektív nemzeti könyvészet iránti igény a fellendülő antikvár könyvkereskedelem részéről merült föl először. Csak utánuk következnek a pozitivisták történetírás képviselői. E korszak legfontosabb történész testülete a Magyar Történelmi Társulat, amelynek *Századok* c. folyóirata vette fel egy retrospektív történeti repertórium tervét, amelyet aztán *id. Szinnyei József* realizált „két vaskos kötetben” – írja a szerző, de jegyzetapparátusában csak a *Természettudomány és matematika* egykötetes repertóriumát írja le. (Nyilván figyelmetlenségéből, vagy technikai hiba miatt maradt ki a *Történelem és annak segédtudományai* valóban két vaskos kötete.) Ezután a két Szinnyei matematikai és természettudományi könyvészetét értékeli, amely egyik leghasznosabb előzménye Petrik 1712-1860-as könyvészetének. A továbbiakban a többi (humán) tudományág XIX. sz-i tudománytörténeti összefoglalóit említi meg, amelyek szintén nem lehettek biztosak teljességüket illetően a retrospektív könyvészetek híján. Majd azokat a nagy pozitivisták összefoglaló munkákat, folyóiratokat és szakkönyvtárakat sorolja fel, amelyek már hasznosítani tudták Petrik legnagyobb ciklusbibliográfiáját. Az előadás megszerkesztett változatát 19 tételes

jegyzetapparátus egészíti ki – az említett kis technikai hibával.

Szabó Sándor *Retrospektív nemzeti bibliográfiák Petriktől napjainkig* c. előadása az 1920 utáni tárgyidőszak retrospektív ciklusait tekinti Petrik utáinak (hasonlóan a könyvészeti szakirodalomhoz). Először a nemzeti könyvtár Fitzkorszakának terveit ismerteti az 1939-ben megjelent, 1936. évi Magyar könyvészet programadó előszava alapján, amely szerint [az 1911-1920-as, Kozocsa Sándor által szerkesztett ciklus megjelenése után] a legsürgősebb az 1921-1935-ös kötet összegyűjtése és kiadása. Ehhez további 5 éves ciklusok csatlakoztak volna. (A háborús viszonyok miatt a 15 éves ciklus anyagának csak a gyűjtéséig jutottak el, az ötéves ciklusokból pedig nem lett semmi.) Átérve az 1945 utáni tervekre és fejleményekre, idézi Kóhalmi Bélának az 1960. évi Országos Bibliográfiai Munkaértekezleten elmondott referátumát, majd felvázolja a ténylegesen megvalósult eredményeket: 1.) a Magyar könyvészet 1945-1960. 1-5. alapkötetét, majd a zeneművek és térképek kiegészítő köteteit, 2.) az 1921-1944-es ciklus köteteit (pontosabb leírás nélkül), megemlítve, hogy „mutatókötetek közreadása még várat magára”. (A teljesség kedvéért tegyük hozzá, hogy a mutatóknak egyelőre számítógépes adatbázisa készül, de folyamatban van egy Pótlások és javítások az 1-7. kötethez c. pótkötet és a 3. kötet kiegészítő köteté az alap- és középiskolai tankönyvekről, amelyről az előadás végén tesz említést a távolabbi tervek között.) 3.) az 1963 utáni tárgyidőszakot illetően a 80-as években tapasztalható megtorpanásról, elbizonytalanodásról ír, amelynek okát a könyvtérmez volumenének megnövekedésében és az új közreadási technikák megjelenésében látja. Ez utóbbival kapcsolatban megemlíti az 1976-1991 között kiadott könyvek adatbázisának CD-ROM-lemezen hozzáférhető megjelenését. Szentmihályi Jánosra hivatkozva szól a patriotika-hungarika bibliográfiák (könyvek, sajtó) nyelvi, személyi változatának eredményeiről és problémáiról, végül a regisztrálható dokumentumtípusok körének meghatározásáról és az e szempont szerinti bibliográfiai rendszerről. Mint a felsorolásból látható: ez az előadás, illetve annak szerkesztett változata kis terjedelme ellenére igen gazdag a problémák felvetésében és a sokszempontú megközelítésben.

Berke Barnabásné *A kurrens magyar nemzeti bibliográfia rendszerének mai problémái** c. előadásában a legfrissebb hazai és külföldi szakirodalom eredményeit és a mai hazai gyakorlatot belülről ismerve, a következő kulcsszavak köré csoportosítja mondandóját: *köteles példány, gyűjtőkör, szolgáltatás, állami feladat*. Az 1990. évi II. Országos Bibliográfiai Értekezlet ajánlásai szerte egybecsengenek e kulcsszavakkal. – A *köteles példányt* illetően a hatályos minisztertanácsi rendelet betarthatatlan a rendszerváltozás után. Ez a kurrens nemzeti bibliográfia teljességét negatívan befolyásolja. A KELLŐ és az OSZK között létrejött, kölcsönösen hasznos együttműködésről szólva megállapítja, hogy ez korántsem pótolja a hazai könyvtérmez teljes körű szolgáltatását. Különösen megoldatlan az új elektronikus hordozókon kiadott dokumentumok beszolgáltatása. A *gyűjtőköri kérdésekben* sem történt előrelépés 1990 óta. (Míg a könyv- és lapkiadás terén jelentős változások történtek, addig „az MNB Könyvek Bibliográfiájának gyűjtőköre nem változott az elmúlt 18 évben.”) A bibliográfiai *szolgáltatások* terén a nehézségek mellett jelentős eredményeket is fel lehet mutatni. (Tegyük hozzá, hogy az emlékülés óta még több pozitív változás történt: pl. szakrendi elrendezés az MNB füzetekben, automatikus mutatózás, az éves kumulációk helyett 1994 óta másodjára jelenik meg a Magyar könyvészet kumulációjának CD-ROM-kiadása, az 1976-1996. évre és ezúttal kiegészítve a korszak nemzeti sajtóbibliográfiájával. Az 1992-es év eredménye az online feldolgozás megkezdése és az OSZK online olvasói katalógusában, OPAC-jában való azonnali hozzáférhetősége. Az előadás/tanulmány végén a további tervekről szól, pl. az 1992-1995 között feldolgozott könyvek rekordjainak kihozatala a DOBIS/LIBIS-ből és konvertálása HUNMARC-formátumra, az MNB Könyvek Bibliográfiája füzetekinek floppy kiadása. Végezetül a kurrens magyar nemzeti bibliográfiai rendszer további – kiadványtípusok szerinti – adatbázisainak helyzetéről ír: az IKB Magyar Periodika Adatbázisról, az MNB Időszaki Kiadványok Repertóriumáról és a két külföldi hungarika adatbázisról. Befejezésül a kulcsszavak közül a „szükség pénzügyi fedezet” és az „állami feladatvállalás” összefüggő kérdéseire, a problémák törvényi szintű megoldására hívja fel a

The Internet library : case studies of library Internet management and use / ed. by Julie Still. - Westport [Conn.] ; London : Mecklermedia, 1994. - 185 p. ISBN 0-88736-965-0

figyelmet a problémafelvetésekben és megoldási javaslatokban gazdag előadás.*

Zöld Ferencnek *A Magyar Nemzeti Bibliográfia és a kereskedelmi bibliográfiák könyvkiadási hasznosítása* c., kötetlen hangvételű, gyakorlatias előadásában a szerző jól hasznosítja jelenlegi könyvkiadói és korábbi könyvkereskedelmi és könyvtári szakismereteit, végzettségét. Két alapvető gyakorlati megközelítésben vizsgálja tárgyát: „1.) *ha teljesen új műről vagy témáról van szó, 2.) ha egy korábbi kiadvány reprinteléséről gondolkodunk.*” E két eltérő alapszituációhoz kapcsolja a hazai és fontosabb külföldi kereskedelmi és hivatalos nemzeti bibliográfiák értékelését, hasznosíthatóságának bemutatását.

Kertész Gyula

* Az előadás szövegét a Könyvtári Figyelő 5. (41.) 1995. 4. száma közölte.

Internet a könyvtárakban

A legtöbb felfedezés a véletlennek köszönhető. Valami újba, érdekesbe ütközve felmerül a kérdés: „Mit gondolsz, mit kezdhetsz vele?”

A könyv írója 1990-ben fedezte fel az Internetet és azóta többször feltette magának a kérdést: „Mire használható? Mi a gyakorlati jelentősége?”

Azt hiszem, amikor először hallunk az Internetről, hasonló gondolatok fogalmazódnak meg bennünk is. A könyv ezekre a kérdésekre ad választ. Mindegyik tanulmány egy-egy gyakorlati, kipróbált, hasznos Internet-alkalmazás. A szerzők mindegyike a saját könyvtárában megvalósított projektet részletezi. Ezek 3 téma köré csoportosíthatók, melyek egyben a könyv 3 fejezetét alkotják: szolgáltatások, az Internet, mint munkaeszköz és a használóképzés.

Szolgáltatások

Thomas Delaney, a Colorado State University munkatársa arról az érdekes kezdeményezésről számol be, amelynek keretében a copyright kötelezettségen kívül eső, nem-publikált egyetemi kéziratokat, az oktatók beleegyezésével az Interneten keresztül külső használók számára is online hozzáférhetővé tették. A cikk felvázolja, mit lehet és mit nem, elektronikus formában közvetíteni.

A nagy múlttal rendelkező Bodleian Library (Oxford) esetében példát láthatunk a korszerű technikák könyvtári integrálására. A BARD – Bodleian Access to Remote Databases – nevű, műnevezérelt „gateway” szolgáltatásuk az olvasóknak 3 hálózaton teszi lehetővé az interaktív keresést: az Interneten, és angliai akadémiai hálózaton, a JANET-en és ennek európai megfelelőjén, az IXI-on. A könyv megjelenésekor 25 ország 350 katalógusát és további 50 adatbázist és szolgáltatást tették hozzáférhetővé a hálózaton.

Napjainkban a valóban látványos WWW térhódítása nyomán egy kissé háttérbe szorult, az Internet fejlődésének történetében azonban jelentős fejezetet képviselt a Gopher. Steven J. Herro tanulmányában arra látunk példát, hogy az

egészen kis intézmények sem maradhatnak ki az információs forradalomból. A St. Norbert College (De Pere, Wisconsin) könyvtárában – helyi Gopher-szerver nélkül – üzembeállított PC Gopher-állomás népszerű az oktatók és hallgatók körében.

A File Transfer Protocol (FTP), noha a Web-hez viszonyítva nem olyan látványos, azonban gyors, hatékony és egyszerű módja az Internetet használó társadalom számára az információk elérésére. Technikailag egy FTP site létrehozása nem túl nehéz feladat, azonban az intellektuális oldal, a források kiválasztása, a jogosultságok kidolgozása, sokkal összetettebb feladat, mint azt a Smithsonian Institution könyvtári hálózatának példájából láthatjuk. Egy anonymous FTP site telepítése kapcsán olyan, az elektronikus publikálással összefüggő problémákra világít rá, mint az információ frissítése, a szerzők és a közvetítő intézmények felelőssége.

1991 szeptembere óta a Colorado State University könyvtári hálózata elektronikus úton, online bonyolítja a könyvtárközi kölcsönzéseket. Az egyszerűen kezelhető, menüvezérelt program az egyetem központi gépén fut, mely hozzáférhető a computerrel és modemmel, vagy telnetezési lehetőséggel rendelkező hallgatók és dolgozók számára. A világ különböző tájain dolgozó kutatóik a hét minden napján, a nap bármely órájában elküldhetik könyvtárközi kérésüket a szünetmentes működtetésű szerverre. A rendszer az egyetem Gopher-szerveréről is elérhető a „Könyvtárközi kölcsönzés” menüpontot választva.

Az Internet, mint munkaeszköz

Az ABARE (Australian Bureau of Agricultural Resources Economics) kutatói részéről egyre fokozódott az igény arra, hogy e-mail útján állandó kapcsolatban lehessenek az egyetemi-akadémiai intézményekben dolgozó kollégáikkal, ezért 1991-ben kezdeményezték a csatlakozást az AARNET-hez (Australian Academic and Resources Network).

Mit várt az ABARE könyvtára ettől a csatlakozástól? Hatékonyabb és olcsóbb hozzáférést a hálózaton az ABN-hez (nemzeti osztott katalógus adatbázis) és hozzáférést különböző OPAC-ok-

hoz. Az új feladatok megváltoztatták a könyvtári munkát és új típusú könyvtárost követeltek meg, a hálózati információt kezelni tudó, ún. hálózati könyvtárost. Mit jelent a gyakorlatban az újszerű munkavégzés? A hálózaton történő könyvrendelést, a bibliográfiai leírások felülvizsgálatát az ABN-en keresztül, könyvtárközi kölcsönzést elektronikus úton, e-mailezést, OPAC-ok elérését, egyéb adatbázisokhoz hozzáférést az AARNET-en keresztül és kiszélesedett tájékoztató munkát.

Trudy Katz (Kroll Associates) egy egyszerűes könyvtár működtetőjeként vállalta a kihívást, amelyet az új technikák bevezetése jelent. A hagyományos információhordozók mellett a CD-ROM, a mikroformátumú kiadványok és az online adatbázisok is bekerültek könyvtára szolgáltatási körébe. Az Interneten a kezdeti lépéseit az e-mail használata jelentette, melyet – figyelemre méltó – még bizonytalan lévén a hálózat hasznosságát illetően, nem a munkahelyén, hanem otthon kezdett el tesztelni. Hamarosan a mindennapi munkája részévé vált az Internet. Telnet kapcsolatok segítségével dolgozta fel a katalogizálatlan könyvvállományt. Igen fontos információs forrásnak tartja a levelezőcsoportokat, melyek közül többnek feliratkozott tagja.

Linda Williams, a College of New Caledonia (Prince George, British Columbia) könyvtárosa arról a harcról számol be, amelyet azért kellett megvívnia, hogy az egyetlen kapcsolat a hálózattal – az EAN nevű e-mail szoftver – az „alacsony kihasználtság” ellenére megmaradjon az egyetemi VAX-gépen. Néhány elszánt támogatójával az egyetemen keményen dolgoztak azon, hogy megőrizhessék a rendszerüket, és küzdelmükben támogatóra találtak a Freenet mozgalomban. Munkájuk nyomán 1993-ban megalakult a Prince George Freenet szervezet és sikerült elérniük, hogy egyre inkább tudatosuljon a vezetőségben és az információhasználókban, hogy nyitni kell az Internet kínálta új lehetőségek felé.

Használóképzés

Az Internet állandó változásban, fejlődésben élő hálózat. A könyvtárak számára fontos feladatot jelent, hogy felkészítsék látogatóikat az elér-

hető információ hatékony használatára. Ennek érdekében fontos, hogy legyen valaki, aki figyeli a változásokat és bevezeti a használókat – és a többi könyvtárost a könyvtárban – a hálózatos információkeresés praktikáiba.

Az Ohio State Universityn könyvtárosok, hálózatos informatikusok segítségével összeállított képzési programmal igyekeznek ennek a feladatnak megfelelni. A különböző tanfolyamok tartalma a hálózat változásával lépést tartva alakul. A tanfolyami segédleteket 1993-tól egy gyűjteményes kézikönyv váltotta fel, mely a különböző Internet-funkciókon és lehetőségeken, mint levelezési listák, hírcsoportok, telefonkönyvek, Gopher, e-mail, FTP, hytelnet stb. kívül, egyéb fontos, az egyetemmel kapcsolatos információt is tartalmaz.

A University of Technology, Sydney könyvtárosa, *Mireille Eid* tanulmányában egy hálózat-használati tanfolyam-sorozattal ismerteti meg minket. A témák között természetesen a legnépszerűbb Internet-alkalmazásokat és keresési technikákat találjuk meg, mint például Telnet, FTP, Gopher, elektronikus konferenciák, WAIS stb. Egy táblázatban megtudhatjuk, hogyan alakult ezeknek az alkalmazásoknak az aránya a felhasználók körében. Az Electronic Researcher nevű képzési programot egyöntetű siker övezte. Segítségével az egyetem és a könyvtár számára könnyebb megfelelni annak a kihívásnak, melyet a hálózaton elérhető elektronikus információ állandó változása jelent.

„Keresési jártasság elsajátítása a számítástechnika világában” címmel a Macalester College deWitt Wallace Library tájékoztató osztálya tanfolyamot szervezett a hallgatók számára a hatékony Internet-használat elsajátítása céljából. A 4 hetes képzési program keretében, gyakorlati bemutatók segítségével ismerkedtek meg a keresési lehetőségekkel. Az utolsó héten a hallgatók egy szabadon választott téma alapján mutatták be, hogyan hasznosítják a hallottakat. A szerzők a tapasztalataikon kívül megosztják velünk a képzési program tematikáját is. Az Internet rohamos fejlődése és az elektronikus könyvtári szolgáltatásoknak az egész egyetemen elérhetővé válása miatt, azonban nem elegendő az időszakos tanfolyamok szervezése, a képzést a mindennapok gyakorlatává kell tenni. Ezért az elsőéves hallgatók tananyagába integrálták a könyvtár- és hálózathasználati oktatást.

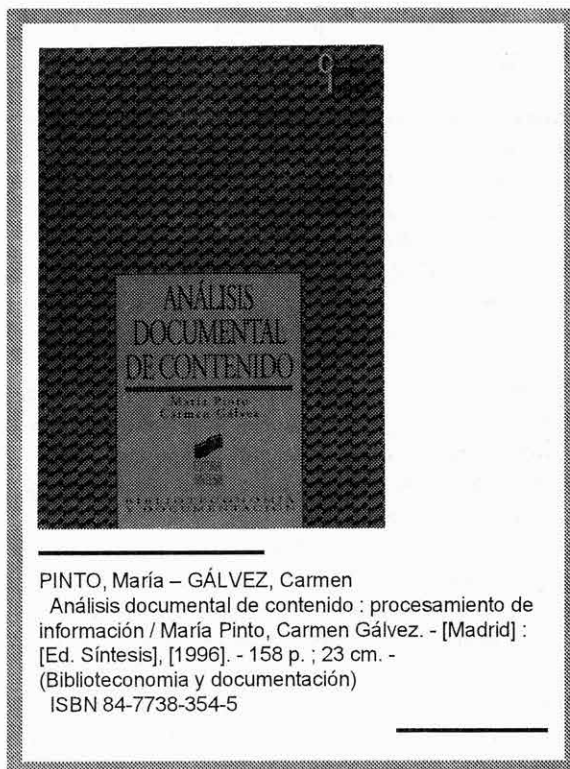
A York University könyvtári hálózatának munkatársai és a használók 1992-ben ismerkedtek meg az Internettel. Sürgetővé vált a könyvtárak munkatársainak felkészítése az új technika használatára, mivel egyetemi körökben az Internet alkalmazása a szakértelem új szimbólumává vált. A képzést, külön az erre a célra felállított bizottság – az Electronic Information Committee – fogta össze. Mivel az előzetes elképzelés ellenére nem sikerült kialakítani az együttműködést a számítástechnikai központtal, ezért a használók felkészítését a könyvtárosok maguk vállalták. Külön programot dolgoztak ki a karok munkatársainak és a hallgatóknak a képzésére. A tanulmány írója megismertet minket sikereikkel és problémáikkal. Annak ellenére, hogy jelentős eredményeket értek el az Internetről szóló ismeretek terjesztésében, fontos következtetésük, hogy az összefogás a számítástechnikai központtal hatékonyabb munkát eredményezett volna. A könyvtáraknak és a számítástechnikai központoknak fel kell ismerniük, hogy ismereteik kiegészítik egymást, közösen kell szembenézniük az új kihívásokkal.

1993 januárjában a Lebanon Valley Collegeon, amely egy liberális művészeti magán oktatási intézmény, a könyvtár és a számítástechnikai szolgálat tanfolyamot szervezett a hálózat iránti érdeklődés felkeltésére. Az előzményekkel kapcsolatban elmondható, hogy 1991-től nyílt lehetőségük a helyi hálózat használatára, így nagy tapasztalattal még nem rendelkeztek, de az újdonságok felé nyitottak: a levelezésük egy részét már e-mailen bonyolították. 1992-től a könyvtár a számítástechnikai szolgálattal közösen dolgozta ki az Internet-használat előkészítését. Fontosnak tartották, hogy a szükséges ismereteket elsajátítsák annak érdekében, hogy a későbbiekben át tudják majd adni azokat a hallgatóknak és az oktatóknak. Két munkacsoportban dolgoztak, az egyikük témaköre az e-mail, az FTP, a Telnet volt, míg a másiké a Gopher, WWW, Archie, WAIS stb. A tanfolyamhoz készítették kísérő anyagot is, melyet minden résztvevő megkapott. Ennek utolsó fejezete könnyű sikert ígérő gyakorlatokat tartalmazott. A tanulmányban olvashatunk még problémáikról, tapasztalataikról és a tanulságokról, amelyeket a tanfolyam előkészítése és lebonyolítása alatt szereztek.

A könyv azoknak a könyvtáraknak, melyek az Internet-használat bevezetése előtt állnak, bi-

zonyára segítséget nyújt. Noha a megismert könyvtárak méretüket, feladataikat tekintve igen különbözök, az Internet-kapcsolat bevezetése azonban mindenhol komoly feladatot jelentett. Bár sokszor a problémák eredete hasonló, a megoldás a különböző intézményekben más és más. A telepítés technikai oldalaitól kezdve a közvetítők felkészítésén át a felhasználók oktatásáig sok gyakorlatias, értékes segítséghez juthatunk. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy a könyv 1994-ben jelent meg, tehát az Internet robbanásszerű fejlődése miatt bizonyos, ma már létező megoldásokról nem esik benne szó, a publikált eredmények pedig a fejlődés azon lépcsőfokairól szólnak, melyekről azóta bizonyára ezek az intézmények továbbléptek. Viszonylag kevés szó esik még például a Word Wide Web-ről, amely azóta az egyik legnépszerűbb alkalmazássá vált, háttérbe szorítva a Gophert, mely természetesen akkortájt igen népszerű volt.

Halasiné Wittinghoff Judit

PINTO, María – GÁLVEZ, Carmen

Análisis documental de contenido : procesamiento de información / María Pinto, Carmen Gálvez. - [Madrid] : [Ed. Síntesis], [1996]. - 158 p. ; 23 cm. - (Biblioteconomía y documentación)
ISBN 84-7738-354-5

Egy könyv a tartalmi feltárás mélyebb szintű megközelítéséhez

María Pinto munkássága a tartalmi feltárás kérdéseire koncentrál. A tartalmi feltárás alapjairól foglalkozó korábbi könyve például megtalálható a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban.¹

Nincs előzmény nélkül tehát ez a könyv, de szemlélete eltér az előző munkáétól. Ebben nyilvánvalóan meghatározó volt Pinto referálással foglalkozó kitérő monográfiája is, amelyet a Könyvtári Figyelő olvasói is megismerhettek.² A rokonság abban is megnyilvánul, hogy az új könyv a szakirodalmi dokumentáció műfajai közül a referátumkészítést helyezi előtérbe. Igaz, mondanója a tartalmi feltárás egészére vonatkozik.

A Granadai Egyetem tanszékvezetője és kolléganője könyvének témája tehát a (szakirodalmi) dokumentumok tartalmának elemzése, vagy ahogy a szerzők nevezik, a dokumentációs tartalomelemzés (DTE).

A szerzők úgy gondolják, hogy a szakirodalmi dokumentáció egésze új kérdéseket vet fel,

amelyeket az ezen a szakterületen meglévő klasszikus elméletek és módszerek megújításával válaszolhatunk meg. Ezt kívánják megvalósítani a könyvben feldolgozott részterületen is.

Ahogy azt T. A. van Dijk, iskolateremtő interdiszciplináris nyelvész-előszavából is megtudjuk, a szerzők felismerték, hogy a tartalmi feltárás területén is alkalmazhatók a tág értelemben vett modern szövegtan eredményei, és ezzel túlléptek a tartalomelemzésnek csak a szemantikai tartalomra való korlátozásán. Ilyen módon a könyv a dokumentumok használatának mentális folyamataiba igyekszik beláthatást engedni azzal, hogy a szöveg lokális és globális szerkezeteit is vizsgálja.

A hagyományos társadalomtudományi tartalomelemzés legkomolyabb hiányossága ugyanis, hogy nincs meg bennük a szöveg és a beszéd szerkezeteinek elmélete. „Tartalom” elnevezéssel csak a szavak számának és más „megfigyelhető jelenségek” felületes, kvantitatív vizsgálatát végzik ahelyett, hogy a tartalom komplex dimenzióit, így a szöveg aktuális tagolását, a kohézió modelljeit, bizonyos retorikai jellemzőket és általában a társadalmi interpretáció és használat

szempontjából döntő jelentőségű struktúrákat és stratégiákat vizsgálnának.

Ennek megfelelően mondhatjuk, hogy a könyv a tartalmi feltárás mélyebb megközelítéséhez igyekszik szempontokat adni.

A könyv fő fejezetei a következők:

- A szöveges dokumentum
- A DTE folyamatai
- A DTE stratégiái
- A DTE technikái
- Bevezetés a gyakorlatba
- Gyakorlati példák levezetésekkel

Ennek megfelelően a tárgyalás módjára az jellemző, hogy a dokumentációs tartalomelemzés elemeit a folyamatok, a stratégiák alkalmazása, a technikák, majd a gyakorlat szempontjából is újra meg újra megvizsgálja.

Soktétéles bibliográfia, szöszedet és név- és tárgymutató szolgálják az eligazodást ebben a sok tekintetben tankönyv jellegű tanulmányban.

A könyv témájából értelemszerűen következik, hogy tárgyát az írott szöveges dokumentumok képezik úgy, hogy az elsődleges dokumentumok jellemzőit a szerzők a másodlagos dokumentumok létrehozásának szempontjából vizsgálják.

Pinto és Gálvez a DTE egésze szempontjából két paradigma szerepét látja különösen fontosnak. Ezek az információfeldolgozás (information processing) és a pragmatika. (A pragmatika – ahogy azt a kötethez tartozó szójegyzékből is megtudjuk – a szövegek és létrehozóik közötti szemiotikai viszonyt vizsgálja.)

A szerzők a szöveggel kapcsolatos okfejtésükben abból indulnak ki, hogy az egyszerre zárt és nyitott entitás. Az utóbbi éppen a tartalom vonatkozásában igaz.

A szövegek szerkezete komplex, amely komplexitás a mélyszerkezet és a felszín között feszül. A szövegeknek máig sincs megfelelő taxonómiája. Ennek ellenére kapunk egy gyakorlati osztályozást a könyv témája szempontjából legfontosabb szövegtípusokról. Ennek megfelelően pontosítható a könyv tárgyául szolgáló szövegtípus is, amely nemcsak az írott szövegek, valamint a tudományos szövegek, hanem az elsődleges szöveg kategóriájába is besorolandó.

A kiinduló feltételek közé tartozik, hogy a szöveg kritériumai közül a szerzők kiemelik a kohezió és a koherencia fontosságát.

A pragmatika kiemelt kezelésének jegyében aláhúzzák azt is, hogy a szöveget nagy mértékben meghatározza az a környezet, amelyben létrehozzák és használják. Ugyancsak ide kapcsolódik – de magától értetődő volta ellenére is kiemelendő – a feladó és a címzett szerepének hangsúlyos kezelése, amellyel kapcsolatban a szerzők külön felhívják a figyelmünket ennek a kommunikációs alapképletnek a dokumentációban játszott fontosságára.

Aligha meglepő a szöveg informáló szerepének kiemelése. A *Van Dijk* említette szélesebb látókörnek megfelelően pedig a kiinduló tételek között szerepel a szöveg kognitív funkciója.

A szöveg szerkezeteit tárgyaló fejezet lényeges pontja, hogy a szöveg globális jelentésének absztrakt szerveződését jelentő mélyszerkezet (makrostruktúra), nem azonos a felszín (mikrostruktúra) puszta visszatükröződésével, hanem a kettő közötti kapcsolat az információ redukciója szabályainak sorával kapcsolódik egymáshoz, aminek a tartalomelemzés szempontjából igen nagy a jelentősége.

Nem feledkeznek el az egyes szövegtípusokra jellemző sematikus szerkezetekről, szuperstruktúrákról sem.

A dokumentális tartalomelemzés komplex volta azt is megköveteli, hogy megközelítése interdiszciplináris legyen. Van Dijk a szerzők érelyeként említi, hogy a kérdéskör vizsgálatát nem tekintik puszta nyelvészeti feladatnak, hanem a kognitív, a kommunikatív és a dokumentációs megközelítés is jelen van. Az utóbbi nem meglepő.

Ha a DTE folyamatát az információfeldolgozás felől közelítjük meg, jól kidomborodik az interdiszciplinaritás, hiszen a nagyhatású előzmények között egyaránt van transzformációs generatív nyelvészeti, kibernetikai és a kommunikáció matematikai elméletéhez kapcsolódó. Hasonlóképpen meghatározó előzmény a mesterséges intelligencia kutatása. Ez utóbbi azért is kapcsolódik ide, mert ebben a kérdéskörben az emberi értelem és a számítógép közötti analógia, az emberi tudás, mint rendszer vizsgálata és nem utolsósorban modellezése, lényeges szempontok. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a DTE mint problémamegoldási folyamat is feltérképezhető-feltérképezendő.

Mindezekkel együtt is alapvető szerepe a szövegértés (döntően nyelvészeti, részben pszi-

chológiai, pszicholingvisztikai) modelljeinek van, és ezekről kapunk körképet.

Az olvasás folyamataival kapcsolatos fejezetben előbb az olvasás következő szintjei szerepelnek:

- alsó szint, a grafikus-vizuális felismerés szintje, a fonológiai kódolás-dekódolás szintje
- köztes szint, a lexikai megközelítés, szintaktikai azonosítás, szemantikai azonosítás szintje
- felső szint, a jelentés globális reprezentációjának szintje

Az olvasás számtalan modelljét típusonként csoportosítva kapjuk:

Struktúra szerint

- szeriális modellek,
- párhuzamos modellek.

Az információ iránya szerint

- alulról felfelé haladó (bottom-up) modellek,
- felülről lefele haladó (top-down) modellek,
- interaktív modellek.

Működési elv szerint

- moduláris modellek,
- globális modellek.

Már az előzőekből is kiderülhetett, miért jogosak Van Dijk dicsérő szavai. Megintcsak ő emeli ki előszavában az emlékezet szerepének fontosságát és azt, hogy ez a kérdéskör fontosságához méltó helyet kap a könyvben, többek között a rövid és a hosszú távú memória szerepének tárgyalásával.

Jóval rövidebb kifejtést tartalmaz az írás folyamataival foglalkozó fejezet.

A DTE folyamataival foglalkozó fejezetben a megértésről, az interpretációról és a szövegalkotásról kapunk rövid képet.

A folyamatok létrejöttét szolgálják a stratégiák, amelyek egyúttal a folyamatok megvalósulását szolgáló technikákhoz kötő, köztes láncszemek. A stratégiák egy sor mentális operációt indítanak el a megértés, interpretáció és szövegalkotás érdekében.

A stratégiák között szerepelnek az inferenciák is. A szövegértés folyamatában kiemelkedő szerepet játszó inferenciák a DTE folyamatában egy sor előzetes ismeret mozgósítását feltételezik. Az inferenciák szerepe, hogy a fő- és részte-

mákat a koherencia megteremtése érdekében egyesítsék, megszüntessék a többértelműséget és segítsék a kontextus létrejöttét.

A szerzők kétféle inferencia-típust mutatnak be. A szervező inferencia a megértés folyamatában, az elaboratív az interpretációkor jut szerephez. Ezek mellett az előfeltevéseket is az inferencia sajátos típusaként kezelik.

A legfontosabb stratégiák között *Kintsch* és *Van Dijk* a megértés modelljei között már szerepelt és kiemelt jelentőségű modelljéből³ kapjuk meg a propozicionális stratégiák jellemzését. Ezek a szavak és mondatok reprezentációja mellett, azoknak elemző ismereteivel való integrálása útján hoznak létre propozíciókat. Ezekhez csatlakoznak a koherencia megteremtésének stratégiái és a makrostratégiák, amelyek közismerten a felszín és a mélyszerkezet relációihoz kapcsolhatók. A makrostruktúráknak a szuperstruktúrák alapján történő generálását szolgálják a sematikus stratégiák.

A megértés stratégiái között a kiválasztás, az információ szervezése, továbbá interpretációja stratégiáit említik. Az utóbbi meghatározó tényező az elemzés dokumentációssá válásában, amelyet egyaránt meghatároz az elemző (dokumentátor) és az őt foglalkoztató (megbízó) dokumentációs szervezet (egység).

A szövegalkotás stratégiái között az író kognitív folyamataival, az írott termékkel, a belső és külső befolyásoló tényezőkkel foglalkoznak a szerzők. Modellként az *Endres-Niggemeyer* által adaptált *Hayes-Flower*-féle modellt közlik.⁴

A következő rész a technikáké, amelyek a stratégiákhoz képest alacsonyabb szintet képviselnek, viszont gyakorlással készségekké válhatnak.

A kiválasztáskor alkalmazott technikákban fontos szerepük van a szövegben való tájékozódást szolgáló jeleknek. A makro-műveletek közül pedig a kihagyásnak és a válogatásnak jut itt a főszerep.

A szervezés technikai között a szerzők a szemantikai hálók, a tudástérképek, valamint a narratív grammatika alkalmazásával foglalkoznak. Az interpretáció kapcsán a makro-műveletek közül általánosítást és az újraszerkesztést említik.

A szövegalkotás technikáit konkrét műfajra, a már említett módon kiemelten kezelt referátum készítésére vonatkozóan kapjuk meg. A referá-

tum alapvetően olyan dokumentum, amelynek létrehozásakor szoros kapcsolatot kell fenntartanunk az elsődleges (eredeti) szöveg és a referátum szövege között. Ugyanakkor a referátumokra vonatkozó fogalmazási szabályok az elsődleges szövegeketől csak részben térnek el.

A referátumkészítés egy sor szigorú szabály betartását igényli:

- A bibliográfiai leírással azonosítani kell az elsődleges dokumentumot;
- A referátumnak a „szövegség” minden kritériumának meg kell felelnie;
- Kerülni kell a személyes jellegű interpretációkat;
- A szöveget annak függvényében kell létrehozni, hogy a célunk informatív, indikatív, vagy vegyes típusú referátum megalkotása.

Hasonlóképpen meghatározó a szöveg létrehozásában, hogy milyen formában terjesztik és milyen speciális célok érdekében készítik a referátumot.

A szövegalkotás fontos része a lényeges információ „átfordítása” felszíni szerkezetekké, azaz szavakká, mondatokká.

A gyakorlati megvalósítással foglalkozó részben az olvasási, propozicionális, kognitív szempont, a makrostruktúrák és a sematikus szerkezetek szempontja, az értékelés, azaz a fontos és másodlagos információ közötti különbségtétel szempontja, továbbá a referátum létrehozását jelentő szövegalkotás szempontja jellemzőinek rövid, tételszerű felsorolását kapjuk.

Ez gyakorlatilag az elméleti részekben megismertek újracsoportosítása, amelyet az utolsó rész példái illusztrálnak és tesznek igazán érthetővé és kézzelfoghatóvá.

Az itt felsorolt szempontok más és más célkitűzések nyomán, más és más tényezők befolyása alatt vesznek részt a folyamatban, továbbá más és más modelleket aktiválnak. Ennek megfelelően az egyes szempontok tárgyalása is e fő szempontok szerint történik.

Koltay Tibor

Jegyzetek

1. PINTO MOLINA, María: Análisis documental. Fundamentos y procedimientos. Madrid: Eudema, 1991.
2. PINTO MOLINA, María: El resumen documental : Principios y métodos Madrid : Fundación Germán Sanchez Ruipérez, 1992.
Érdemel-e a referálás önálló monográfiát? In: Könyvtári Figyelő, 40.évf., 2.sz., 1994., p.277-281.
3. KINTSCH, W. - van DIJK, T.: Strategies of discourse comprehension Ireland, FL: Academic Press, 1983.
4. ENDRES-NIGGEMEYER, B.: 1988 Content analysis - a special case of text comprehension. 44th FID Conference and Congress, August 28 - 1 September, Pt.1. s.l., s.n., 1988., p.207-216.